

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱԿԱԿՇԻՈՒՆԵՐԻ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Միքայել Միքայելյան

Տնտեսագիտության դոկտոր

ԵՊՀ ԻՄ ընդհանուր տնտեսագիտության ամբիոնի վարիչի ժ.պ.

ՀՀ, Իջևան, Ուսանողական 3

Էլ. հասցե՝ miqayel.miqayelyan@ysu.am

Հոդվածը ներկայացվել է 22.06.2020, գրախոսվել է 05.07.2020, ընդունվել է
տպագրության 01.03.2021

Ներածություն

Անկախության հռչակագրի ընդունումից հետո անցած երեք տասնամյակների ընթացքում երկիրը դիմակայել է աշխարհաքաղաքական, տնտեսական, սոցիալական մի շարք մարտահրավերների, և առաջիկայում էլ դրանց պակասը չի լինի: Փորձը ցույց է տալիս, որ մենք օգտագործել ենք մարդկային կապիտալի ներուժի փոքր մասը: Դրա հիմնական պատճառը պետական կառավարման համակարգի անարդյունավետ գործունեությունն է:

ՀՀ պետական մեքենայի որակի և պետական կառավարման համակարգի գործունեության արդյունավետության վերաբերյալ առկա են սահմանափակ թվով գիտական հետազոտություններ: Ամենաընդգրկուն ուսումնասիրությունը կատարել է Մերուժան Վ. Միքայելյանը, որը հանգամանորեն վերլուծել է պետությունների տարբեր խմբերի գործունեությունների արդյունքները՝ դրանք կապելով այդ երկրների կառավարման որակի հետ: Հայաստանի պարագայում պետական մեքենայի կառավարման որակը դիտարկելով անարդյունավետ՝ նա առաջարկել է ձևավորել Հայաստանի նախագահի և վարչապետի խորհրդատուների ինստիտուտներ և ստեղծել դրանց գործառնության կայուն մեխանիզմներ¹:

Միքայել Միքայելյանն առաջարկել է ստեղծել պետական մեքենայի, մասնավորապես՝ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության բարելավման նպատակով կարգավորող մարմնի ձևավորման **անկախ և թա-**

---

¹ Տե՛ս Միքայելյան 2011, 156-205:

փանցիկ կադրային բանկ²: Հետագայում անկախ և թափանցիկ կադրային բանկ ստեղծելու անհրաժեշտության մասին նա անդրադարձել է տարբեր վերլուծություններում: Մասնավորապես, ՀՀ սահմանադրության փոփոխության լույսի ներքո որոշակի ճշգրտումներ է կատարել՝ ներկայացնելով ինքնավար պետական մարմինների անկախ կադրային բանկի ձևավորման բանաձև³: Սակայն անցած 30 տարիների ընթացքում թե՛ պատասխանատու պետական մարմինները, թե՛ գիտական շրջանակները չմշակեցին դրա ձևավորման ու կիրառման մեխանիզմներ⁴:

Նոր տնտեսական հարաբերությունների ձևավորման համաշխարհային փորձը

Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ անկախություն ձեռք բերած այն երկրները, որոնք ճիշտ են օգտագործել ընձեռված հնարավորությունները, կարողացել են արագ հարմարվել շուկայական տնտեսությանը բնորոշ «խարդավանքներին», նախապես պատրաստվել և մեծ առաջընթաց են ապահովել՝ չկորցնելով նախկին ձեռքբերումները: Ավելին, քաղաքական ու տնտեսական հասունությամբ, հեռատեսությամբ և հնարամտությամբ աչքի ընկած քաղաքական ու իշխանական վերնախավ ունեցող ազգերն ու երկրները ի վիճակի եղան հեղափոխական ու անցումային այդ ժամանակահատվածը ծառայեցնել իրենց երկրների զարգացմանը, արագ կողմնորոշվել և օգուտներ քաղել իրավիճակից:

Դեռևս ԽՍՀՄ-ի օրոք մերձբալթյան հանրապետությունները նախորդ դարի 80-ական թվականների վերջերից նախապատրաստվել են քաղաքական անկախությանը (Էստոնիան 1988 թ. նոյեմբերի 16-ին ընդունեց անկախության հռչակագիր, Լատվիայի ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը 1989 թ. հուլիսի 27-ին՝ Տնտեսական ինքնուրույնության մասին օրենք, Լիտվայի ԽՍՀ-ի Գերագույն խորհուրդը 1989 թ. հունվարի 25-ին ընդունեց Պետական լեզվի մասին հրամանագիրը)⁵: Անկախության ջատագովները ոչ միայն ժողովրդական շարժման ներկայացուցիչներն էին (Ժո-

² Միքայելյան 2006, 335-343:

³ Միքայելյան 2019, 69-75:

⁴ Նման բանկի անհրաժեշտության մասին խոսվել է անկախացման առաջին տարիներին, սակայն այն առարկայական, առավել ևս գիտական քննարկման թեմա չի դարձել: Համահայկական կադրային բանկի ստեղծման անհրաժեշտության մասին խոսեց և կարևորեց մերօրյա իշխանությունը:

⁵ Розенфельд 1996.

ղովրդական ճակատը՝ Էստոնիայում, Սայուդիսը՝ Լիտվայում), այլև կուսակցական և պետական առաջնորդները⁶, հանգամանք, որը թույլ տվեց տնտեսական վերափոխումներին պետական մակարդակով նախապատրաստվել: Այն ժամանակ (1990 թ. գարնանը), երբ ԱՄՆ-ի 1 դոլարը փոխանակվում էր խորհրդային 15-16 ռուբլով, Էստոնիան ինտենսիվորեն ձեռք էր բերում 45-50 ռուբլով և արժույթային պաշար էր ձևավորում:

Ուշադրության է արժանի նաև Սլովենիայի փորձը: Սլովենիան Հարավսլավիայի Դաշնային Սոցիալիստական Հանրապետություններից (այսուհետև՝ ՀԴՍՀ) առաջինն էր, որն այդ դաշնությունից դուրս գալու հարց էր բարձրացրել: Ի տարբերություն մեզ, հենց սկզբից ազգային անկախության համար պայքարող իշխող քաղաքական ուժն էր՝ Սլովենիայի կոմունիստական միությունը, որի հանդուրժողականությունը քաղաքական բազմակարծության հանդեպ կուսակցական և պետական ղեկավար կադրերին հնարավորություն տվեց անկախ Սլովենիայի կենտրոնական և տեղական իշխանությունների վերին օղակներում հայտնվելու (Կոմունիստների միության նախկին առաջնորդը դարձավ Սլովենիայի առաջին նախագահը, իսկ նախկին ՀԴՍՀ-ի նախագահության նախագահը՝ կոալիցիոն կառավարության ղեկավարը): Օգտագործվեցին նախկին իշխանությունների փորձն ու հմտությունները, որոնք հնարավորություն ընձեռեցին շատ կարճատև տնտեսական անկումից հետո (1991-1992 թթ.) արձանագրելու մակրոտնտեսական վիճակի կայունացում և տնտեսության արագ զարգացում: Միայն 1993-1995 թթ. արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալները տարեկան աճել են միջին հաշվով 60%-ով, արտահանման ծավալները՝ 72%-ով⁷: XXI դ. շեմին ամսական միջին աշխատավարձը գերազանցում էր 1000 դոլարը, իսկ մեկ շնչին ընկնող ազգային եկամտի մեծությամբ Սլովենիան հավասարվել էր Հունաստանին և Պորտուգալիային (10 հազ. դոլար)⁸:

Համաշխարհային տնտեսական համաժողովում, 2019 թ. Համաշխարհային մրցունակության զեկույցի համաձայն, վերջին տարիներին 2.1 մլն բնակչություն ունեցող Սլովենիայում տնտեսության զարգացման տեմպերը կտրուկ նվազել են: ՀՆԱ-ն 2008-2018 թթ. տարեկան միջին հաշվով աճել է 1.6%-ով, 2013-2018 թթ.՝ 1%-ով, 1 շնչի հաշվով 2018 թ. ՀՆԱ-ն կազմել

⁶ Самонис 1995, 7.

⁷ Князев 2000, 50.

⁸ Князев 2000, 51.

է 26234 դոլար⁹: Նույն ժամանակահատվածում Հստոնիայում այդ ցուցանիշները համապատասխանաբար կազմել են 3.2 ու 3.7% և 22990 դոլար¹⁰:

Առավել ուսանելի է Չինաստանի փորձը: Դեռևս 1979 թ., ՉԺՀ կոմկուսի կենտկոմի քարտուղար Դեն Սյաոպինի նախաձեռնությամբ, երկիրը, գործող տնտեսական համակարգին զուգահեռ, ձեռնամուխ եղավ շուկայական տնտեսակարգի ձևավորմանը: Հապես փոխվեց տնտեսական քաղաքականության ռազմավարությունը¹¹: Համաշխարհային բանկի գլխավոր տնտեսագետ և ավագ փոխնախագահ Ջաստին Իֆու Լինի կարծիքով, Չինաստանն ընտրել էր պրագմատիկ, աստիճանական և երկակի մոտեցում: Մի կողմից, կառավարությունը խրախուսում էր գյուղատնտեսության կոլեկտիվների և պետական ձեռնարկությունների աշխատողների աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը՝ ֆիքսված գներ սահմանել պետական քվոտաներով ապրանքի իրացման նկատմամբ և դրանցից ավելի լինելու դեպքում թույլատրել ապրանքներն իրացնել շուկայական գներով: Միաժամանակ, հովանավորում էր գերակա ոլորտների ոչ կենսունակ մասնավոր ու համատեղ ձեռնարկություններին՝ թուլացնելով սահմանափակումները, ինչպես նաև տնտեսության աշխատատար ճյուղերում խթանելով օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները: Այդ ռազմավարության շնորհիվ գերակա ճյուղերում կայունություն է ստեղծել, մյուս կողմից, արդյունաբերության նորացման շնորհիվ՝ տնտեսության արագ աճ է ապահովվել¹²:

Չինաստանը ռազմավարական նպատակ էր դրել 1980-1990 թթ. երկրի ՀՆԱ-ն քառապատկել¹³: Մեր կարծիքով, Չինաստանի տնտեսական հրաշքում ոչ պակաս կարևոր դերակատարում ունեին փորձառու տնտեսական կադրերը՝ բարձրաստիճան կուսակցական նոմենկլատուրայի գլխավորությամբ:

⁹ http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

¹⁰ http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

¹¹ Դեն Սյաոպինը այդ ժամանակ Համաշինական ժողովրդական քաղաքական խորհրդատվական խորհրդի 5-րդ գումարման նախագահն էր: Դա ոչ քաղաքական, ոչ էլ պետական մարմին էր: Այն խորհրդատվական միավորում էր, իր բնույթով՝ վերլուծական կենտրոն, որում Չինաստանի հասարակության բոլոր շերտերն ընդգրկող 2000-ից ավել ներկայացուցիչներ էին հավաքվել (դեմոկրատական կուսակցություններ, կրոնական և էթնիկական փոքրամասնություններ, բիզնեսի, գիտության, սպորտի և նույնիսկ՝ զվարճանքի), <https://russian.cgtn.com/news/3d517a5833497a4d78457a6333566d54/p.html>

¹² Раскрывая тайну китайской экономики <https://www.hse.ru/news/50580194.html>

¹³ Карлусов 2009, 126.

Մինչդեռ Հայաստանում ձևավորված իշխանություններին, որոնք մասամբ հետևում էին Եզոր Գայդարի խորհուրդներին, չհաջողվեց իրականացնել հեռատես տնտեսական քաղաքականություն, չնայած անկախացման սկզբում առկա մեզ համար նպաստավոր միջազգային հանրության դրական տրամադրվածությանը:

Հայաստանյան իրողություններ և իրավիճակից դուրս գալու ելքեր՝ պետական մարմիններում հակակշիռների մեխանիզմների ստեղծման միջոցով

Ի տարբերություն բալթյան հանրապետությունների, Սլովենիայի և Չինաստանի՝ Հայաստանը չունեւ տնտեսական քաղաքականություն իրականացնելու հիմնավոր ծրագիր կամ հայեցակարգ: Չկարողացանք օգտվել 3%-անոց փոխառության տոմսերի փոխանակման, Հայնեարտքանկում ի պահ տրված 45 մլն ԱՄՆ դոլարի օգտագործման և ներդրումներ ներգրավելու այլ հնարավորություններից: Այսօրվա չափանիշներով, թվում է՝ դրանք փոքր գումարներ են, սակայն պետության կայացման և շուկայական տնտեսության զարգացման մեկնարկային միջոցներ էին, որոնք մասնագիտական գիտելիքների և կառավարման փորձի պակասի պատճառով այդ օրվա մեր իշխանությունները ձեռքից բաց թողեցին: Պատրաստ չլինելով անկախությանը՝ մերոնք չօգտվեցին նաև ստեղծված այլ հնարավորություններից: Մասնավորապես, հայկական դրամական միավորը շատ ուշացումով շրջանառության մեջ դրվեց: Նույնիսկ միջինասիական հանրապետություններից խորհրդային ռուբլիները մասնավոր անձինք պարկերով բերեցին և Հայաստանում փոխանակեցին: Պատահական չէ, որ 1990-1994 թթ. հանրապետությունում արձանագրվել է ՀՆԱ-ի արտադրության կտրուկ անկում (53%)¹⁴: Մինչդեռ կարելի էր այդ գործընթացը պետական մակարդակով կազմակերպել և դրսից արտարժույթ և ապրանքանյութական արժեքներ ձեռք բերել՝ նվազագույնի հասցնելով ազգային տնտեսության կորուստները և բնակչության կենսամակարդակի վրա հիպերինֆլացիայի բացասական ազդեցությունը: Հիմնական պատճառը տնտեսության տարբեր ոլորտների կառավարման բազմափորձ կադրերի «խաղից դուրս» մնալն էր, իսկ նրանց փոխարինողները մասնագիտական գիտելիքների և փորձի առումով չէին համապատասխանում իրենց

¹⁴ https://www.armstat.am/file/article/tntbar_91_98a_1.pdf

վստահված ոլորտների կառավարման անհրաժեշտ որակներին և տնտեսության վերակառուցման ու կարգավորման անելիքների վերաբերյալ լիարժեք պատկերացում չունեն¹⁵:

Վերջին երկու տարիների զարգացման տեմպերը օբյեկտիվորեն չեն գոհացնում ազգաբնակչության սպասումները: Առավել ևս, որ այդ սպասումները անցած մոտ 30 տարիների ընթացքում ձնագնդի պես մեծացել են: Հայաստանի իշխանությունները կամ չեն հասցրել, կամ չեն կարողացել, կամ, լավագույն դեպքում՝ «օրվա խնդիր են լուծել»: Չի կարևորվել ռազմավարական նշանակության՝ 50 և ավել տարիների համար (էլ չենք խոսում՝ 100 տարվա մասին) հայեցակարգերի և ծրագրերի մշակումը: Չունենք պետական մակարդակով հաստատված ազգային գերնպատակ, որի շուրջ պետք է ձևավորվի ազգային գաղափարախոսությունը, որից էլ ուղղորդվի երկրի զարգացումը¹⁶: Պատճառները շատ են¹⁷: Անդրադառնանք պետական մեքենայի անարդյունավետ կառավարմանը: Հայաստանում հայեցակարգերն ու ծրագրերը, որպես կանոն, պատրաստվել են նախարարությունների աշխատակազմերի ուժերով: Բայց օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառների հետևանքով պատասխանատու մարմինները զբաղված են եղել ոչ թե իրենց գործառնություններով պայմանավորված արդյունավետ գործունեությամբ, այլ վերադասի հանձնարարությունները անխոս կատարելու պատրաստակամությամբ¹⁸: Ե՛վ ժամանակի, և՛ պրոֆեսիոնալիզմի առումով նրանք ի գորու չէին որակյալ վերլուծություններ կատարել ու հիմնախնդիրների լուծումների համար ստեղծագործ գաղափարներ մշակել և դրանց վերաբերյալ որակյալ փաստաթղթեր ստեղծել: Փորձը ցույց է տալիս, որ թույլ աշխատակազմերի պատճառով անգամ առանձին դեպքերում մասնագիտացված խորհրդատվական կազմակերպությունների կողմից մշակված ծրագրերի հետագա կառավարումը չինովնիկների համար ուժից վեր գործ է եղել¹⁹: Դեռ ավելին, նույնիսկ առանձին պետական մարմինների մշակած կարճատև և միջնաժամկետ ծրագրերը լուրջ

¹⁵ Իհարկե, նրանց մի մասը հետագայում դարձավ հմուտ մասնագետ, բայց արդեն եղած հնարավորությունները բաց էին թողնվել:

¹⁶ Միքայելյան 2011, 184, Պողոսյան 2017, <http://www.tert.am/am/news/2017/05/29/tevanpoghosyan/2386969>.

¹⁷ Նկատի ունենալով, որ առաջիկայում դրանց վերլուծությանը առանձին հետազոտություն է նվիրվելու, կսահմանափակվենք սույն հոդվածում դիտարկվող քննարկումով:

¹⁸ Առավել հանգամանալից տե՛ս Միքայելյան 2011:

¹⁹ Միքայելյան 2011, 166:

փորձաքննություն չեն անցնում շահագրգիռ պետական այլ մարմիններում: Նման իրավիճակին նպաստել են նաև ՀՀ նախագահի հրամանագրերով հաստատված՝ կառավարության գործունեության կարգերը²⁰: Կառավարության նիստերը, որպես կանոն, հրավիրվում են շաբաթը մեկ անգամ, իսկ նշված կարգերի (համապատասխանաբար՝ կետ 40 և կետ 78) համաձայն, կառավարության նիստերին կառավարության անդամներից բացի, խորհրդակցական ծայնի իրավունքով մասնակցում են հրավիրյալներ: Նիստերի օրակարգերին և դրանցում քննարկվող հարցերի փաստաթղթերին մասնակիցները ծանոթանում են այդ նիստերից առնվազն երեք օր առաջ: Բնականաբար, նման կարճ ժամանակահատվածում երկրի տնտեսության զարգացմանը վերաբերող փաստաթղթերին ծանոթանալը (պետական բյուջեի, միջնաժամկետ ծախսային ծրագրերի, հեռանկարային զարգացման ծրագրերի, ամբողջ երկրի և տնտեսության առանձին ոլորտների ու հատվածների զարգացման հայեցակարգերի ու ծրագրերի նախագծերի), դրանք վերլուծելը և դրանց վերաբերյալ հիմնավորված կարծիք ներկայացնելն անհնար են:

Պետական կառավարման համակարգի արդյունավետ գործունեությանը գրեթե չի նպաստում նաև դեռևս նախորդ իշխանության օրոք ընդունված՝ «Կառավարության կառուցվածքի և գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը (30.03.2018, ՀՕ-253-Ն ՀՀ օրենք): Ճիշտ է, այս օրենքի ընդունումով զգալիորեն ավելացել է ՀՀ կառավարության նիստերում քննարկվող հարցերին առնչվող փաստաթղթերին ծանոթանալու ժամանակահատվածը (Օրենքի 12-րդ հոդվածի ուժով կառավարության հաստատած աշխատակարգը նման հնարավորություն տալիս է): Բայց դրանով հանդերձ, օրենքի ընդունումից հետո՝ անցած երկու տարվա ընթացքում, տնտեսության զարգացմանը նպաստող որևէ լուրջ փաստաթուղթ չըջանառության մեջ չի դրվել: Դեռ ավելին, առանձին որոշումներում առկա են աղաղակող սխալներ: Այսպես, օրինակ, «լուրջ փորձաքննություն անցած» 2020 թ. պետական բյուջեում նախատեսվում է եկամուտների աճ 13%-ով, իսկ ծախսե-

²⁰ Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 16 մարտի 2002 թ. ՆՀ-1064 հրամանագրով հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործունեության կարգը, Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 2007 թ. հուլիսի 18-ի ՆՀ-174-Ն հրամանագրով հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը:

րի՝ 14.1%-ով: Այն դեպքում, երբ ՀՆԱ-ի աճը նախատեսվել է 4.9%: Պատասխանատու մարմինները դրսևորել և դրսևորում են կա՛մ անտարբերություն, կա՛մ անիմացություն: Պատճառներից մեկը կատարող մարմինն հակակշիռ մյուս պետական մարմինների պատասխանատվության բացակայությունն է, նաև հարաբերությունները «չփչացնելու» վարքագիծը («Ես քեզ չեմ խանգարի, դու էլ ինձ չխանգարես»): «ԿԲ-ն տնտեսության, բիզնեսի, հանրության և կառավարության շահերի անտեսման հաշվին աշխատում է ինքնաբավարարման և ինքնաապահովագրման ամենախիստ ռեժիմով, որից տպավորություն է ստեղծվում, թե ամբողջ երկրի կոչումը ԿԲ-ի գլխավորած բանկային համակարգին բոլոր տեսակի ռիսկերից պատնեշելն ու նրա գերշահույթների ապահովումն է»²¹: Այս խոսքերի ճշմարտության մասին վերջերս «Պրեսսինգ» հաղորդաշարում հարցազրույցի ժամանակ փաստեց նաև ՀՀ նախկին վարչապետ Հրանտ Բազրադյանը²²: Մասամբ դրանով է բացատրվում այն հանգամանքը, որ համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի հետևանքով, Հայաստանի տնտեսությունը 2009 թ. ավելի քան 14% անկում ապրեց, բայց բանկային համակարգը օգուտով աշխատեց:

Պատահական չէ, որ տնտեսության զարգացման պետական պատասխանատու երեք հիմնական մարմինները՝ էկոնոմիկայի և ֆինանսների նախարարությունները և Կենտրոնական բանկը, անկախության տարիների ընթացքում իրենց վարքագծով հիշեցրել են Կռիլովի հայտնի առակի հերոսներին: Գուցե այս և կառավարության գործունեության այլ բացեր նկատի ունենալով՝ Սահմանադրության 161-րդ հոդվածով նախատեսվել է ստեղծել կառավարության խորհրդակցական մարմին՝ Հանրային խորհուրդ: Սակայն Օրենքով նախատեսված՝ դրա ձևավորման և գործունեության կարգը, գործառույթները խիստ սահմանափակում են խորհրդի արհեստավարժ հնարավորությունները, անաչառությունը և անկախությունը²³:

Տնտեսական հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրական բացերի և տնտեսական քաղաքականության սխալների պատճառներից մեկն էլ պետական մարմիններում պրոֆեսիոնալիզմի ցածր մակարդակն

²¹ Միքայելյան 2011, 171:

²² <https://blog.168.am/blog/264461.html>

²³ Տե՛ս «Հանրային խորհրդի մասին» ՀՀ օրենք, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=6226&lang=arm>

է: Այն Հայաստանի բոլոր իշխանությունների օրոք էլ եղել է կադրային քաղաքականության «աքիլլեսյան գարշապարը»²⁴:

Զարգացած պետական ապարատ ունեցող երկրների համար կենսական նշանակություն ունեցող ռազմավարությունների, ծրագրերի, քաղաքականությունների, օրենսդրական կարգավորման մեխանիզմների մշակման կամ գնահատման առումով մեծ դերակատարումներ են ունեցել և ունեն պետական խորհրդատուների ինստիտուտները²⁵: Այդպիսի ինստիտուտները ստեղծվել են կա՛մ ժամանակավոր՝ տնտեսության մեջ առաջացած որոշակի խնդիրներ, կա՛մ երկրի առջև ծառացած ընթացիկ և հեռանկարային հարցեր լուծելու նպատակով: Այսպես, դեռևս 1956 թ. ԱՄՆ-ի նախագահ Էյզենհաուերը նախագահին կից ստեղծել էր արտաքին հետախուզության գծով խորհրդատվական մարմին: Դրա նմանությամբ, 2008 թ. տնտեսական ճգնաժամը հաղթահարելու համար նախագահ Բարաք Օբաման երկու տարի ժամկետով (անհրաժեշտության դեպքում երկարաձգելու հնարավորությամբ) 2009 թ. փետրվարի 6-ի հրամանագրով նախագահին կից ստեղծեց խորհրդատվական մարմին՝ Տնտեսության վերականգնման խորհրդատվական մարմին²⁶: Դրանում ընդգրկվեցին ոչ պետական բիզնեսի, արհմիութենական կազմակերպությունների և ակադեմիական միջավայրի ներկայացուցիչներ (Ֆեդերալ ռեզերվային համակարգի նախկին նախագահը՝ որպես խորհրդի նախագահ, խոշոր բիզնեսի 9 ներկայացուցիչ, որոնցից մեկը Ֆեդերալ պահուստային համակարգի նախկին փոխնախագահը, Արժեթղթերի առևտրի հանձնաժողովի նախագահը, Արհմիությունների միության նախագահը, Արհմիությունների ամերիկյան դաշնության քարտուղար-գանձապահը, բուհական համակարգի երեք ներկայացուցիչ, որոնցից մեկը՝ Տնտեսական հետազոտությունների բյուրոյի նախկին նախագահը):

ԱՊՀ երկրներից Նախագահին առընթեր խորհրդատվական մարմին ստեղծելու փորձ կատարեց Տաջիկստանը: Երկրի Նախագահի՝ 2007 թ. դեկտեմբերի 19-ի թիվ 354 հրամանագրով ստեղծվեց Նախագահին առըն-

²⁴ Դրան մենք տարբեր աղիթներով անդրադարձել, հիմնախնդիրները լուծելու առաջարկություններ ենք մշակել: Մասնավորապես, առաջարկել ենք կադրային անկախ և թափանցիկ բանկ ձևավորելու և պետական համակարգը ղեկավար կադրերով ապահովելու մեխանիզմ (Տե՛ս Միքայելյան 2019):

²⁵ Միքայելյան 2011, 188-190:

²⁶ [https://ru.wikipedia.org/wiki/консультативный совет по экономическому восстановлению](https://ru.wikipedia.org/wiki/консультативный_совет_по_экономическому_восстановлению)

թեր ներդրումային միջավայրի բարելավման խորհրդատվական մարմին, և հաստատվեց դրա կանոնադրությունը (խմբագրված՝ նախագահի 15.07.2019 թ., թիվ 1281 հրամանագրով), համաձայն որի՝ այդ պետական կառույցը բաղկացած է նախագահից (հանձին երկրի նախագահի), 21 անդամից (որոնցից 4-ը՝ մշտական): Նպատակը պետության և բիզնեսի ներկայացուցիչների միջև երկխոսություն սկսելն էր և ձեռներեցության զարգացման ու ներդրումային միջավայրի բարելավմանն աջակցելը²⁷:

Տնտեսական խորհրդատվական մարմին գործել է նաև Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր (16.07.2012 թ. ՌԴ նախագահի թիվ 1001 հրամանագրով): Խորհրդի նպատակն էր տնտեսության կայուն զարգացումը և տեխնոլոգիաների նորացումն ապահովող՝ դրա իրացման ռազմավարության ու մարտավարության մեխանիզմների որոշումը, ՌԴ սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության հիմնական ուղղությունների առաջարկությունների նախապատրաստումը: Խորհրդի կազմում ՌԴ նախագահի գլխավորությամբ ընդգրկվեցին պետական կառավարման համակարգի պաշտոնատար անձինք (նախագահի աշխատակազմի պատասխանատու աշխատողներ, կառավարության ղեկավարի երեք տեղակալ, երեք նախարար, ԿԲ-ի նախագահը, ՌԴ նախագահի խորհրդականը և երկու օգնական), բուհերի ղեկավարներ, գիտահետազոտական կազմակերպությունների և հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարներ, բիզնեսի գլխավոր տնօրեններ և ուրիշներ²⁸:

Ինչպես ցույց է տալիս վերոհիշյալ երեք երկրների խորհրդատվական մարմինների կազմավորման իրողությունը, դրանք ստեղծվել են նախագահներին առընթեր կարգավիճակով: Դրանց կազմի ձևավորման ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանցում ներառված են բիզնեսի ներկայացուցիչներ, նախկին և գործող բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, ակադեմիական միջավայրի աշխատողներ: ԱՄՆ-ի խորհրդատվական մարմնում ներառված են նաև արհմիութենական կազմակերպությունների միության ներկայացուցիչներ: Ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, ՌԴ-ի և Տաջիկստանի Հանրապետության՝ խորհրդատվական մարմինների նախագահները միաժամանակ նաև այդ երկրների նախագահներն են: Մեր կարծիքով, արդարացված չէ երկրի նախագահի և խորհրդատվական մարմնի

²⁷ <http://www.adlia.tj/showdoc.fwx?rgn=12019>

²⁸ <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102158191>

նախագահի պաշտոնների համատեղումը: Խորհրդատվական մարմինը արդյունավետ կգործի, եթե դրա ձևավորման և գործունեության հիմքում դրված լինի հակակշիռների մեխանիզմը:

Հակադրությունը՝ ահա թե ինչն է իրականում առաջ մղում աշխարհը²⁹: Հակակշիռների, հակադիր գաղափարների ու կարծիքների առկայությունը ամեն մի երևույթի մեջ դրա զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալ է: Դիալեկտիկայի վերաբերյալ հեգելյան այս ճշմարտությունն ընկած է բնական և հասարակական երևույթների զարգացման հիմքում: Եթե գոյություն ունեցող ինչ-որ բան ի վիճակի չէ իր մեջ պահել հակասությունը, ապա այն կենդանի միասնություն չէ³⁰:

Դրանով պայմանավորված՝ նման մարմինների ձևավորման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել ներքոհիշյալ պահանջները.

- 1) Խորհրդի անդամների միջև ենթակայության բացակայություն,
- 2) տնտեսական հիմնական բնագավառները համակարգող գործող պաշտոնյաների առկայություն (այսուհետև՝ ի պաշտոնե անդամներ),
- 3) տնտեսագիտական խոր գիտելիքներ և գործնական աշխատանքի հարուստ փորձառություն ունեցող անձինք (այդ թվում՝ պետական կառավարման համակարգում), գիտության և (կամ) բարձրագույն կրթության բնագավառի տնտեսագետ գիտնականներ (այսուհետև՝ գիտնական կառավարիչներ),
- 4) կառավարման ղեկավար աշխատանքի երկարատև փորձ ունեցող կառավարիչներ (այսուհետև՝ բազմափորձ կառավարիչներ),
- 5) խոշոր բիզնեսի, ինչպես նաև սպառողների ու գործարարների շահերի պաշտպանության, ձեռնարկատիրության զարգացման ու աջակցության հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ (այսուհետև՝ հրավիրվող անդամներ):

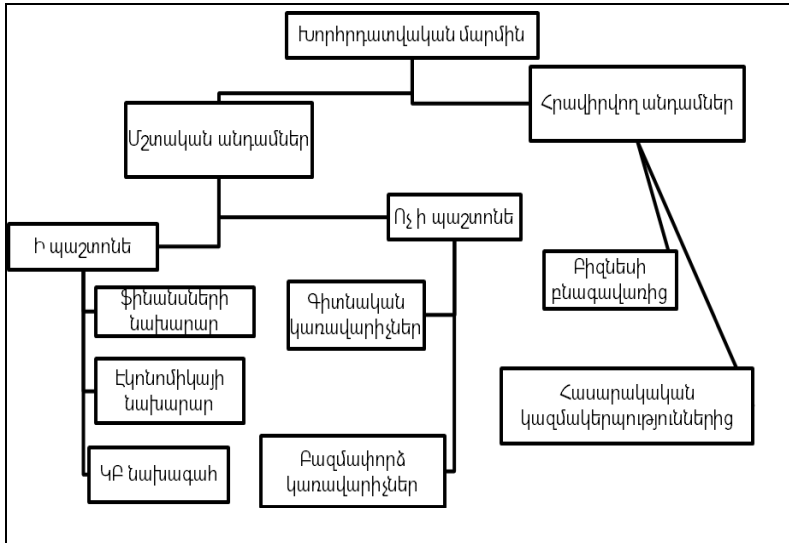
Վերոհիշյալ նկատառումներից ելնելով, կարծում ենք, անհրաժեշտություն է ՀՀ կառավարությանը (կամ ՀՀ վարչապետին) առընթեր նման խորհրդատվական մարմին ստեղծելը: Նման մարմնի ձևավորման ու գործունեության մի տարբերակ ներկայացրել ենք սույն հետազոտության մեջ (տե՛ս գծ.):

²⁹ Гегель 1929, 206.

³⁰ Гегель 1971, 66.

Գծապատկեր

Վարչապետին (կառավարությանը) առընթեր խորհրդատվական մարմնի ձևավորման սխեմայի տարբերակ

Այդ մարմինը պետք է բաղկացած լինի մշտական և հրավիրվող անդամներից: Մշտական անդամների թիվը յոթն է (նվազագույնը): Հրավիրյալ անդամների թիվը՝ ըստ անհրաժեշտության: Մշտական անդամներից երեքը՝ ի պաշտոնե (ՀՀ ԿԲ նախագահ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարներ), երկուսը՝ գիտնական կառավարիչներ և երկուսը՝ բազմափորձ կառավարիչներ: Ի պաշտոնե անդամները Խորհրդի կազմում ներառվում են պաշտոնն ստանձնելուն պես: Ոչ ի պաշտոնե անդամները, ՀՀ վարչապետի որոշմամբ, կադրային բանկից նշանակվում են 12 տարի պաշտոնավարման ժամկետով (առաջին կազմի անդամները նշանակվում են երեք, վեց, ինը և տասներկու տարի պաշտոնավարման ժամկետներով): Ժամկետից շուտ անդամությունը դադարեցնող Խորհրդի անդամի փոխարեն նշանակվող անձի պաշտոնավարման ժամկետը նշանակվում է դուրս եկած անդամի պաշտոնավարման մնացած ժամանակահատվածով: Մեկ տարուց պակաս պաշտոնավարման ժամկետ մնալու դեպքում նոր անդամի պաշտոնավարման ժամկետը նշանակվում է 12 տարի և մնացած ամիսները: Ինը տարի և ավել պաշտոնավարման ժամկետ ունեցող անձը չի կարող երկրորդ անգամ անընդմեջ նշանակվել:

նույն պաշտոնում: Նոր նշանակվող անդամը պետք է բավարարի դուրս եկող անդամին ներկայացվող պահանջները (գիտնական կառավարչի կամ բազմափորձ կառավարչի): Խորհրդատվական մարմնի տնօրենը նշանակվում է ռոտացիայի սկզբունքով՝ ոչ ի պաշտոնե նշանակված այդ մարմնի անդամներից: Այն անդամը, որի պաշտոնավարման ժամկետը լրանում է առաջինը, տնօրեն է նշանակվում մինչև պաշտոնավարման ժամկետի ավարտը:

Խորհրդատվական մարմնի եզրակացությունը հաստատվում է անդամների ձայների առնվազն երկու երրորդի կողմ քվեարկելու դեպքում: Հաստատված եզրակացությունը խորհրդատվական բնույթ է կրում, և կառավարության նիստի օրակարգում ընդգրկված հարցի քննարկման ժամանակ ներկայացնում է խորհրդատվական մարմնի տնօրենը: Եզրակացությունը հասանելի է հանրությանը (տեղադրվում է կառավարության կայքէջում):

Եզրակացություններ

Անկախացման տարիների ընթացքում պետական կառավարման մեքենայի գործունեությունը երբևիցե չի փայլել արդյունավետությամբ: Պատճառներից մեկը՝ պետական մարմինները, որպես կանոն, «օրվա խնդիր են լուծել»: Այդ մեքենայի գործունեության հիմքում չի եղել հակադրությունների միասնություն: Դրանով է պայմանավորված տնտեսության բոլոր ոլորտներում արհեստավարժության պակասը:

Հիմնախնդրի լուծմանը էապես կարող է նպաստել արհեստավարժության հիմքով և գործունեության թափանցիկությամբ Վարչապետին առընթեր անկախ խորհրդատվական մարմնի ստեղծումը:

Գրականություն

«Կառավարության կառուցվածքի և գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը (30.03.2018, ՀՕ-253-Ն ՀՀ օրենք):

Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 16 մարտի 2002 թ. ՆՀ-1064 հրամանագրով հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործունեության կարգը:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 2007 թ. հուլիսի 18-ի ՆՀ-174-Ն հրամանագրով հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և

- նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը:
- 2020 թ. պետական բյուջեի մասին ՀՀ օրենք: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=6851&lang=arm> (02.07.2020):
- Միքայելյան Մ.Վ. 2011, Հայաստանն արդիականացման մարտահրավերի առջև. Պետական մեքենայի և տնտեսության բարեփոխման հիմնախնդիրները, ՎԷՄ համահայկական հանդես, N 3 (35), Երևան, էջ 156-205:
- Միքայելյան Մ. 2006, Մենաշնորհները Հայաստանում. Տնտեսության զարգացման խթան, թե՞ խոչընդոտ, Սոցիալիստական մոտեցումներ Հայաստանի մարտահրավերներին. Գլոբալ հեռանկարներ-տեղական իրողություններ թեմայով խորհրդաժողովի նյութեր, Երևան, էջ 335-343:
- Միքայելյան Մ. 2019, ՀՀ պետական ինքնավար մարմինների գործունեության անկախության ապահովման հրամայականը, Էկոնոմիկա գիտական, N 1, Երևան, էջ 69-75:
- Պողոսյան Թ. 2017, <http://www.tert.am/am/news/2017/05/29/tevanpoghosyan/2386969>.
- Карлусов В. 2009, Китай: антикризисный потенциал экономики и меры борьбы с мировым кризисом, Вопросы экономики, N 6, с. 125-136.
- Князев Ю. 2000, Экономический феномен Словении, Вопросы экономики, N 6, с. 48-54.
- Раскрывая тайну китайской экономики <https://www.hse.ru/news/50580194.html> (02.07.2020).
- Розенфельд И., Политическое развитие Эстонии в 1991-1996 гг. <https://kripta.ee/rosenfeld/1996/07/31/politicheskoe-razvitiie-estonii-v-1991-1996-gg/> (02.07.2020).
- Самонис В. 1995, Трансформация литовской экономики: от Москвы к Вильнюсу и от плана к рынку, перевод с английского Алексея Рогинко, Варшава, сентябрь, 35 с. [https://ru.wikipedia.org/wiki/консультативный совет по экономическому восстановлению](https://ru.wikipedia.org/wiki/консультативный_совет_по_экономическому_восстановлению) (29.06.2020).

ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱԿԱԿՇԻՐՆԵՐԻ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Միքայել Միքայելյան

Ամփոփում

Հայաստանի Երրորդ հանրապետության տնտեսության կառավարման հիմնական խոչընդոտը հակակշիռների մեխանիզմների բացակայությունն է: Կադրերի ընտրության հարցում, որպես կանոն, տնտեսության բոլոր օղակներում իշխանությունները չեն առաջնորդվել արհեստավարժության հատկանիշներով, որը բացասաբար է անդրադարձել տնտեսության զարգացման վրա:

Առաջարկվում է հանրության համար տնտեսության կարգավորման հակակշիռների թափանցիկ մեխանիզմ կիրառել՝ կառավարությանը կամ վարչապետին կից ստեղծելով տնտեսական-խորհրդատվական մարմին՝ դրանում ընդգրկելով էկոնոմիկայի ու ֆինանսների նախարարներին, ԿԲ

նախագահին, կայուն ժամկետով՝ կառավարման բազմափորձ, առնվազն երկուական տնտեսագետ գիտնականների և մասնագետների, ինչպես նաև թիզնեսի ներկայացուցիչներից և (կամ) հասարակական կազմակերպություններից հրավիրյալ անդամների (ըստ անհրաժեշտության):

Բանալի բառեր՝ հակակշիռների մեխանիզմ, խորհրդատվական մարմին, վարչապետ, գիտնական կառավարիչներ, բազմափորձ կառավարիչներ, մշտական անդամներ, հրավիրվող անդամներ:

О ВОПРОСЕ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ПРОТИВОВЕСОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ РА

Микаел Микаелян

Резюме

Основным препятствием в управлении экономикой Третьей Республики Армения является отсутствие механизмов противовесов. Во всех сферах экономики при отборе кадров властями, как правило, не учитывается профессионализм, что негативно сказывается на экономическом развитии.

В свете сказанного предлагается использовать механизм экономических противовесов – путем создания консультативно-экономического органа при правительстве или премьер-министре, в состав которого должны войти министры экономики и финансов, председатель Центрального банка, учёные-экономисты с многолетним опытом работы и специалисты по управлению экономикой, а также представители бизнеса и (либо) приглашаемые члены общественных организаций (исходя из необходимости).

Ключевые слова – механизм противовесов, консультативный орган, премьер-министр, ученые-менеджеры, мультиопытные менеджеры, постоянные члены, приглашаемые члены.

ON THE QUESTION OF FORMATION OF MECHANISM FOR REGULATION OF COUNTERBALANCE IN RA ECONOMY

Mikayel Mikayelyan

Abstract

The main obstacle to managing the economy of the Third Republic of Armenia is the lack of counterbalance mechanisms. In the selection of personnel, as a rule, in all spheres of economy, authorities are guided by non professional approaches, which have a negative impact on economic development.

It is proposed to apply a mechanism of economic balances transparent to society - by creating an advisory and economic body under the government or the prime minister, which includes the ministers of Economics and Finance, the chairman of the Central Bank, scientists-economists and specialists with great practical experience, as well as invited members from business and (or) public organizations (if necessary).

Key words – balance mechanism, advisory body, Prime Minister, academic managers, multi-experienced managers, permanent members, invited members.